

■ HISTORIE

Historie tábora v Jindřichovicích začíná v polovině roku 1915, kdy bylo rozhodnuto vybudovat na vyvýšenině mezi Rotavou a Jindřichovicemi tábor pro válečné zajatce (další zajatecké tábory v západních Čechách vznikaly již od března 1915 v Karlíně u Plané a v Podhradu u Chebu). Vojenské velitelství z Prahy zde provedlo několik oficiálních prohlídek, poté se v Jindřichovicích usídlilo vojenské stavební oddělení a provizorní táborové vedení. První zajatci přišli z Ruska 17. června 1915. Byli ubytováni v provizorních barácích při hlavní silnici u odbočky na Rotavu a budovali táborový vodovod a dva vodní rezervoáry (jeden z nich se po I. svět. válce stal mauzoleem). Na místě brzy vyrostlo malé městečko, které zahrnovalo 100 dřevěných baráků pro zajatce, 6 budov pro zajaté důstojníky, 13 domů infekčního oddělení a 14 domů pro nemocné s vlastní kuchyní, prádelnou a sprchami. Část pro zajatce obsahovala 2 pekárny se sklady potravin, kuchyni, baráky se sprchami a prádelnami, toalety, sklady textilu, slámy a další pomocné budovy. Součástí táborového vybavení byla i kaple (sloužily se zde katolické i pravoslavné mše) a tzv. lehárny – baráky s posuvnou střechou, které sloužily k relaxaci a léčbě slunečním zářením. V sousedství tábora bylo vybudováno zázemí pro ostrahu tábora: 14 baráků pro mužstvo, 5 důstojnických baráků, 1 pro lehce nemocné vše s vybavením – sprchami, kantýnou, skladem střeliva, kanceláři, táborovou poštou, stájemi pro koně, nechybělo ani důstojnické kasino a hřiště.

V areálu tábora byla vybudována úzkokolejná železnice, propojená s lanovkou u čedičového lomu, ke které vedla vlečka z rotavského nádraží. Lanovka sloužila k dopravě vytěženého čediče a zároveň k zásobování tábora. Areál tábora byl vybaven protipožárními hydranty, elektrickým osvětlením, kanalizací a čističkou odpadních vod. Tábor byl oplocen ostnatým drátem, který byl napuštěn elektrickým proudem, po obvodě tábora zajišťovaly dostatečný přehled strážní věže. Postupně zde vzniklo 170 objektů, ve kterých pobývalo 28 000 zajatců (ke konci války až 36 000).

Prvními zajatci byli Rusové, po porážce Srbska na podzim 1915 přibyli i zajatci srbští a černohorští, mezi vojáky byli i civilisté. Zajatci pracovali v místním čedičovém dole, v rotavských železárnách, na stavbě sokolovské chemičky, budovali železniční most pře řeku Ohří a byli nasazováni na různé práce v okolí. Podíleli se rovněž na běžném chodu tábora, jako bylo zásobování dřevem, uhlím, potravinami, odvoz pošty, apod. Volný čas trávili zajatci sportem, nejrůznějšími hrami, hudebními produkcemi, vzděláváním a drobnými pracemi. S náplní a organizací volného času pomáhali v táboře i pracovníci YMCY.

Nedostatek potravin a léčiv si zejména v druhé polovině války začal vybírat daň v podobě větší nemocnosti a úmrtnosti (podvýživa, tuberkulóza, neštovice, tyfus). Táborový hřbitov se nacházel jihovýchodně od tábora – dnes je v lese již málo patrný, na jeho místě se zachovalo částečně oplocení, 2 kříže (latinský a pravoslavný) a několik náhrobků, seskupených na jednom místě po zrušení hrobů. Mrtví zajatci byli ukládáni do masových hrobů, pohřbů se často účastnili i místní obyvatelé. Údaje o počtu zemřelých se různí (3 800 dle kroniky okresního četnického velitelství Kraslice až po 4 306 dle obecní kroniky obce Jindřichovice). Z toho 2 956 – 3 008 Srbů, 150 - 200 Rusů a 300 - 1200 Italů. Na hřbitově se pohřbívalo ještě během 2. světové války (5 sovětských zajatců, 1 francouzský zajatec a německý voják popravený za dezerci v březnu 1945).

1. světová válka skončila oficiálně 11. listopadu 1918, k postupnému vyklízení tábora docházelo již několik týdnů předtím - např. ruští zajatci byli propuštěni na jaře 1918 na základě Brestlitevského míru. 1. listopadu 1918 opustil tábor český personál - čeští a slovenští důstojníci, v táboře zbylo cca 800 zajatců, z toho necelých 700 byli Italové, zbytek Srbové. 10. listopadu 1918 byl tábor prakticky vypleněn. 3. ledna 1919 přišel do Jindřichovic 40ti členný oddíl 35. pěšího pluku z Plzně, který zde zavedl pořádek a zajistil co nejvíce táborového vybavení, v následujících měsících byl tábor rozebrán.

Po likvidaci tábora jeho existenci již připomínal jen lesní hřbitov. Snahou nové československé vlády bylo zachování důstojnosti a piety místa. Na počátku 20. let provedla italská a jugoslávská vláda mapování válečných hřbitovů, na jejich uspořádání však měli odlišný názor. Italové dávali přednost ponechat mrtvé na stávajícím místě, Jugoslávie se přikláněla k exhumaci ostatků a jejich přenesení do kostnice. Dokumentace jihoslovanských zajateckých hrobů byla dokončena v r. 1925, kdy bylo rozhodnuto, že ostatky ze hřbitovů budou uloženy v mauzoleu v Olomouci, zatímco 7 229 Jugoslávců (Srbů, Černohorců, Makedonců) bude pohřbeno v mauzoleu v Jindřichovicích. Jako vhodná stavba a pozemek byl vybrán vodní rezervoár nad jindřichovickým hřbitovem, který po zrušení tábora přestal sloužit svému účelu.

Projekt na přestavbu vodárny na mauzoleum v r. 1925 připravil prof. Vladimír Alexandrovič Brandt. Ostatky 2 300 zajatců byly v r. 1926 exhumovány a vystaveny v malých dřevěných rakvičkách v nově opraveném mauzoleu. Zakonzervovaná těla, která nemohla být uložena v malých schránkách, byla opětovně uložena do hrobů na lesním hřbitově, ostatky 300 Italů zůstaly na lesním hřbitově dodnes. 13. září 1926 byla exhumace ukončena a do 22. září byly provedeny terénní úpravy hřbitova. Další ostatky byly do mauzolea převezeny v r. 1927 - bylo to 3 000 schránek ze zajateckého tábora Broumově. V témže roce navštívila inkognito mauzoleum jugoslávská královna Marie, v r. 1928 se u příležitosti 10. výročí ukončení války konala u jindřichovického mauzolea velká regionální slavnost. Další významnou návštěvou byl srbský generál Dušan Štefanovič s chotí, plukovník generálního štábu Dimitrij Žirkovič a za českou stranu plukovník generálního štábu Vyčítal. 13. listopadu 1929 bylo v mauzoleu uloženo dalších 1 221 ostatků jugoslávských zajatců ze hřbitovů z různých částí Čech.

Počátkem třicátých let 20.stol. bylo mauzoleum obloženo žulovými kvádry, průčelí ozdobila mozaika hlavy Krista a na střechu byl osazen cyrilometodějský kříž. Slavnostní vysvěcení se konalo 8. července 1932 pod záštitou prezidenta T. G. Masaryka a jugoslávského krále Alexandra I. Karadžordževiče. Mauzoleum bylo opravováno v r. 1966 (včetně příjezdové komunikace), další restaurátorské práce proběhly v letech 1978 – 1980 a v devadesátých letech 20.stol.

■ STÁVAJÍCÍ STAV

Areál vojenského hřbitova v Jindřichovicích zahrnuje tyto pozemky:

2644/1, k.ú. Jindřichovice v Krušných horách – lesní pozemek, majitel Lesy České republiky, s.p., Přemyslova 1106/19, 500 08 Nový Hradec Králové
Do areálu hřbitova je z této plochy 5 852 m².

2496/3, k.ú. Jindřichovice v Krušných horách – ostatní plocha, majitel Lesy České republiky, s.p., Přemyslova 1106/19, 500 08 Nový Hradec Králové
Do areálu hřbitova je z této plochy zahrnuto 1 551 m².

Pozemky jsou přístupné po komunikaci parc. č. **3406/1**, k.ú. Jindřichovice v Krušných horách – ostatní plocha, majitel Lesy České republiky, s.p., Přemyslova 1106/19, 500 08 Nový Hradec Králové. Z této parcely je do areálu hřbitova zahrnuto cca 56 m².

Místo se nachází v lese severozápadně od obce Jindřichovice. Přístupné je po komunikaci spojující Jindřichovice s Rotavou, v místě, kde se nachází levotočivá zatáčka a komunikace začíná prudce klesat do Rotavy, je rozcestí – jedna z cest vede do bývalého čedičového lomu, další cesta vede přes pole do lesa a k areálu hřbitova. Pozemky mezi komunikací a lesem jsou bývalým prostorem vojenského zajateckého tábora, dnes slouží jako zemědělské pozemky. Bývalý hřbitov ani zajatecký tábor nejsou nijak označeny. Prostor bývalého zajateckého tábora je nejlépe pozorovatelný z návrší jižně od Jindřichovic, kde se nachází budova mauzolea – bývalá vodárna zajateckého tábora.

Pozemek hřbitova se nachází jihozápadně od lesní cesty, je z větší části nezalesněný. Nové dřeviny vyrostly zejména na místech exhumovaných hrobů, jednotlivá hrobová místa se ztrácejí pod porostem lesní trávy, mechů a barvínku, v terénu jsou patrné některé z mohyl. Po obvodu i uvnitř areálu se v současné době nachází zbytky oplocení (betonové sloupky), uvnitř pak 2 kříže – latinský a pravoslavný, o které jsou opřeny čedičové bloky a zbytek náhrobků z bývalého srbského hřbitova. Na jednom z pařezů jsou přibité 2 kovové cedulky z části italského hřbitova. Na místě bylo provedeno geodetické zaměření, které bylo porovnáno s plány tábora. Do plánu byly vyznačeny exhumované a ponechané hroby.

■ NÁVRH

Podkladem pro návrh bylo polohopisné a výškové zaměření areálu hřbitova (Ing. Petr Srb, 11/2016) a několik plánů jindřichovického hřbitova, které poskytli p. Dejan Randjelović z občanského sdružení VIDOVDAN a PhDr. Vladimír Bružeňák. Cenným podkladem byla i kniha *Ozvěny velké války – zajatecký tábor Jindřichovice* (Romana Beranová, Vladimír Bružeňák, vydalo Muzeum Sokolov v r. 2012). Plány hřbitova zachycovaly oplocení (v některých plánech byl okótovaný obvod), polohu a číslování hrobů (později poznámka o exhumaci). Hřbitov byl v průběhu války rozšířen a vznikl tzv. starý a nový hřbitov, uvnitř hřbitova probíhalo vnitřní oplocení a oddělena byla i malá část pro příslušníky rakouské armády. Na některých plánech je zachyceno umístění křížů. Tyto plány, zejména obvod hřbitova a rozmístění hrobů, byly vyneseny do zaměření.

Návrh byl zpracován ve dvou variantách:

Varianta č. 1 je prostorově obsáhlejší, oba kříže jsou přístupné ze 2 stran a areál je přístupný 2 branami, zároveň jsou navrženy 2 vzájemně propojené okruhy.

Varianta č. 2 je minimalistická co do rozsahu i výrazu. Je navržen jeden okruh, ke každému z křížů je přivedena vždy jedna pěšina. Mobiliiář – lavičky – jsou navrženy jako pevná součást dřevěných chodníků nebo plošin. Do areálu je navržena jedna vstupní brána.

Základní okruh je v obou variantách stejný, protože vychází z původního rozvrhu hřbitova, orientace hrobových míst a zachování stávající lesní zeleně. Základem kompozice je zachování stavu pietního místa – na místě jsou ponechány 2 betonové kříže (latinský, pravoslavný), mezi kterými je navržena prohlídková trasa. Přístup ke křížům je vždy navržen buď z jedné nebo ze dvou stran, protože na jedné straně nesou pietní nápis. Kříže jsou ponechány na volném terénu i s opřenými čedičovými sloupci. Přístupové chodníky ke křížům jsou lemovány novými čedičovými sloupci, které se postupně zvedají z terénu až do v. cca 1,7 m v půdorysném tvaru trojúhelníka. Čedičové sloupce připomínají osud zajatců namísto odstraněných křížů na původních hrobech.

Chodníky vytvářejí propojené okruhy, mají orientaci dle původního rozvrhu hřbitova a jsou navrženy na místech uliček a na zrušených hrobových místech. Konstrukce chodníků je dřevěná, z povalových chodníků, tak aby nedocházelo ke zbytečnému zásahu do terénu. U křížů a výhledů na celý areál jsou navrženy širší plošiny s lavičkami. Chodníky sledují reliéf terénu, výškové úrovně jsou vyrovnány mírně sklonitými rampami nebo stupni. V jižní části okruhu je volný palouk, ke kterému jsou orientovány lavičky sloužící k odpočinku a meditaci s vyhlídkou do přírodního prostředí. Na tomto palouku je největší pravděpodobností nejvíce nevyzvednutých hrobů. Plochy mezi chodníky jsou ponechány bez zásahu jako travnaté lesní plochy s původním porostem. Pomníky a náhrobky shromážděné především v blízkosti latinského kříže budou rozmístěny kolem chodníku u kaple poblíž vstupní části.

Uprostřed areálu je navržena otevřená dřevěná lesní kaple, která je umístěna v nároží základního čtvercového okruhu, co nejbližší k lesní cestě. Konstrukce kaple je navržena v kombinaci dřeva a betonové zdi. Zeď bude ponechána s otiskem šalovacích fošen. Zastřešení tvoří dřevěný krov s krytinou z dřevěných šindelů. Kaple je orientovaná hlavní vstupní částí na západ, pietní prostor na východ. Kaple má půdorysný tvar řeckého kříže s půlkruhovými apsidami, osazená je uprostřed čtvercové dřevěné plochy. Svým tvarem připomíná původní táborovou kapli, která sloužila oběma křesťanským vyznáním. Ve východní apsidě je navržen otvor ve tvaru kříže, na zdech je ponecháno místo na pietní nápis (v češtině, srbštině, ruštině, italštině...). Na prostranství před kaplí je navrženo kruhové pítka pro ptáky z čediče. Zpevněná plocha je navržena ze štípané čedičové mozaiky.

Kolem areálu hřbitova je navrženo nové oplocení z dřevěných kůlů a opracovaných fošen v kombinaci keřovým porostem. Původní oplocení (betonové sloupky) se demontuje. Do areálu jsou navrženy vstupní brány se stříškou z dřevěných šindelů. Severněji umístěná brána a pěšina částečně přes hustý lesní porost, sleduje však téměř rovinný terén a umožňuje tak bezbariérový přístup do areálu.

Navržený mobiliiář vychází z místních materiálů – dřevo a čedič. Lavičky jsou navrženy jako atypické, ve var. č.2 jsou navrženy jako pevná součást dřevěných povalových chodníků. Informační tabule a stojany na kola jsou navrženy v systému mobiliiáře, který používají Lesy č.r. s.p.

Jako vhodné se jeví zapojit areál do širší sítě turistických a poznávacích cest. V současné době jsou v okolí 3 cyklotrasy (2045, 2044 a 2043), 2 turistické trasy – žlutá a modrá a Českokobovský geopark - poznávací trasa Rotava (její součástí je čedičový lom Kemberg se zatopeným jezerem – bývalý lom, ve kterém pracovali zajatci) a Údolí Skřiváně.

Z hlediska širších vztahů chybí především informační značení:

- jedna z informačních cedulí by měla být umístěna v Jindřichovicích u mauzolea (tabule textem o jeho vzniku, architektovi... plus fotografie) - z toho to místa je výhled na bývalý areál vojenského zajateckého tábora
- další 2 informační cedule by bylo vhodné umístit na rozcestí v místě polní cesty, která vede do lesa ke hřbitovu (jedna s textem o táboře - vznik, rozloha, vybavení..., druhá s textem o životě a práci zajatců, útěcích...plus fotografie)
- čtvrtou ceduli by bylo vhodné umístit před vstupem do areálu hřbitova (umírání, počty, vzhled hřbitova, exhumace, obnova hřbitova...fotografie)
- Každý text by byl v rozsahu 1-2 A4. Pokud bude více jazykových mutací, počty cedulí se zřejmě zvýší. Na každou informační tabuli rozměru cca 950x1150mm se vejde 15 formátů A4.

Těsně před hřbitovem na nezalesněném pozemku na křižovatce lesních cest je navrženo parkoviště o kapacitě cca 7 parkovacích stání, z toho 2 umožňující parkování imobilních (parc č. 2644/1, k.ú. Jindřichovice v Krušných horách – lesní pozemek, majitel Lesy České republiky, s.p., Přemyslova 1106/19, 500 08 Nový Hradec Králové).

Další parkování je navrženo jako následující rozšířená etapa v místě u komunikace směrem na Rotavu, kde je navrženo kapacitnější parkoviště pro 2 autobusy a 20 osobních automobilů na pozemku parc. č. 3705, k.ú. Jindřichovice v Krušných horách. Pozemek je veden jako zamokřená plocha a je v soukromém vlastnictví - majitel Ing. Miloslav Knížek, Malonty č.p.250, 382 91 a parc.č. 3706 – ostatní plocha - komunikace, majitel Lesy České republiky, s.p. Přemyslova1106/19, 500 08 Nový Hradec Králové).

ing. arch. Ludmila Míková